

SLIKA O SEBI I PREVENCIJA POREMEĆAJA U PONAŠANJU MLADIH

PICTURE OF ONE SELF AND PREVENTION OF DEVIATIONS IN YOUNG'S BEHAVIOR

Arzija Mahmutović

Javna ustanova Djeca Sarajevo

SAŽETAK

Poznato je da su mladi sa povoljnom slikom o sebi stabilniji u svojim mišljenjima o samim sebi nego mladi sa nepovoljnom slikom o sebi:

Postoji značajna povezanost između pozitivne slike o sebi i socijalnog statusa (porodica, škola, vršnjaci)

Učenik koji realno procjenjuje sebe skoro po pravilu je realno procjenjivan i od nastavnika, roditelja i vršnjaka, a to je jedna od bitnih činilaca koji utiču da je on bolje prihvaćen u grupi, kolektivu – uspješnije teče njegov socijalni razvoj u cjelini.

Realna slika o sebi je pouzdan indikator dobrih odnosa u porodici i školi, kao i podsticaj kakvo bi ono trebalo da bude. Ovo ukazuje na potrebu istraživanja i proučavanja slike o sebi i njen uticaj na razvoj i ponašanje mladih, jer utiče na uspjeh i podsticaj pojedinca, kao i na socijalnu klimu, i naravno ovo nije samo indikator dobrih ili loših odnosa već, čim se formira faktor koji može da unapređuje ili – remeti odnose u kolektivu – nerealna slika o sebi može biti indikator preddelinkventnog ili čak delinkventnog ponašanja.

Postoji izvjesna međuzavisnost između realne slike o sebi i dobrog uspjeha u školi, realne slike o sebi i uspješne socijalizacije ličnosti, realne slike o sebi i povoljnog statusa učenika u grupi.

Ključne riječi: poremećaj ponašanja, slika o sebi, prevencija, preventivni program

Key words: behavioural disturbance, picture of oneself, prevention, preventive programme.

SUMMARY

It is well known that young (people) with good picture of themselves tend to be more stable in their opinions, than young who have a bad picture of themselves.

There is a significant connection between positive picture of oneself and social status (family, school, friends).

Student who realistically evaluates oneself is almost certainly being evaluated realistically by his/her teachers, parents, and schoolmates, and that is important fact, which affects the possibility that the student is better accepted in his/hers group-his/her social development is far more successful.

Realistic picture of oneself is reliable indicator of good relationships in family and school, and an encouragement of what the child should be like. This indicates the need of researching the the picture of oneself, and its affects on development and behaviour of young.

1. UVOD

Prevencija pruža široke mogućnosti kroz preventivne programe koje treba vratiti u sistem i donijeti sistemski rješenja, ali nikako akciono i kampanjski, osim ako se ne radi o trenutnom rješavanju problema. U tom kontekstu se može odrediti: ko će provoditi programe, kako će se oni provoditi i kolika je potrebna finansijska konstrukcija provedbe.

Za realizaciju ovih programa bitna je osposobljenost odgojnoobrazovnog kadra, kao i svih koji su neposredno i posredno uključeni u prevenciju nasilnog ponašanja: roditelji, učitelji, odgajatelji, psiholozi, socijalni radnici, pravnici i drugi. Pitanja sprječavanja nasilja među djecom i omladinom, te ulozi porodice u svemu tome ne treba, dakle, pristupiti putem kampanje.

Prevenciju bi trebalo ugraditi u sistem i raditi svakodnevno i kontinuirano. U prevenciji nasilja nema praznog hoda, ne raditi ništa na polju

prevencije je siguran znak da ćete se prije ili kasnije suočiti sa posljedicama.

Najbitnije je da niko ni na koga ne prenosi svoje nadležnosti: porodica na školu, škola na društvenu zajednicu i obrnuto. Definitivno se to mora izbjeći, svaka razina ima svoje odgovornosti koje su neprenosive. Kada zakaže samo jedna – od prevencije najčešće nema ništa.

2. NASTANAK SLIKE O SEBI

“Osjećaj vlastite vrijednosti je najbolja preventiva koju poznamo, a možda čak i naša jedina nada za bolji svijet”

Dr. Robert Reasoner

Self-koncept ili pojam o sebi, zatim samopoimanje, slika o sebi (self-image), samstvo, Ja – najčešće su pojmovi što označavaju psihološki konstrukt koji bi se mogao definisati kao “fenomenološka organizacija individue i ideja o njoj samoj u svim aspektima njezina života”. (Lacković – Grin, 2005.)

- Slika o sebi formira se pod uticajem socijalne sredine (porodica, drugovi iz razreda, dječije organizacije, škola, kao i pod uticajem rezultata svoje sopstvene aktivnosti)

- Ona može biti realna ili nerealna manje ili više realna ili manje ili više nerealna.

- Realnost procjene sebe utiče na to kako će čovjek shvatiti svoju ličnost, zavisno od toga kako će imati mišljenje o odnosima drugih ljudi prema njemu, o svom statusu u grupi i uticaju na druge. Slika o sebi je činilac koji doprinosi, pod normalnim uslovima, da ličnost realno shvati i prihvati sebe i da time omogući drugima da je shvate onakvom kakvom ona jeste i da je tretiraju kako bi bilo realno.

- Kod djeteta prihvatanje samoga sebe zavisi od toga kako je ono prihvaćeno od značajnih drugih (roditelja, nastavnika i drugova). Kazna, omalovažavanje, nepovjerenje u snage učenika i slični nepedagoški postupci dovode do formiranja nerealne slike o sebi – stavovi su brojnih autora.

- U skladu s tim, položaj djeteta u porodici, školskom kolektivu i široj društvenoj zajednici, sistematsko podsticanje mladih do upoznaju i realno procjenjuju sebe, sposobnosti roditelja, nastavnika i ostalih da upoznaju i objektivno procjene mlade značajni su faktori u razvijanju realne slike o sebi.

- Kada dijete ima uvjerenje da je sposobno za učenje i kada je svjesno da je sposobno za ostale aktivnosti školskog života, to će imati snažan uticaj na motivaciju i drugo njegovo postignuće, a time će

se još više jačati postojeće samopoštovanje djeteta i ostvariti pretpostavke za realnu sliku o sebi.

Poznato je da se ličnost se razvija kroz procese separacije. Proces separacije je “individualizacija” (rano djetinjstvo), a drugi “druga individualizacija” (adolescencija). Tokom procesa individualizacije – roditelji, braća i sestre i vršnjaci trebaju dati adolescentu emocionalnu podršku. Josselon (prema Dacey i Kenny, 1994.) vjeruje da se predodžba o sebi razvija miješanjem starih i novih odnosa. Adolescenti se opisuju prema odnosima s drugima, a ne kao izolirane osobe. Jean Baker Miller (Miller, 1976.) smatra da je za definisanje sebe najvažnije razumijevanje naših odnosa s drugima. Stoga se razvoj samopoimanja odvija u odnosima u kojima su pojedinci potaknuti da se prilagode ili mijenjaju. (Majdak, 2009.)

Mogli bismo reći da na razvoj maloljetnika i njegovog identiteta utječu mnogi elementi koji se nalaze u njegovoj okolini. J. Piaget (predstavnik razvojno-kognitivne teorije) naglašavao je da se razvoj odvija kao interakcija između osobe i okoline, pri čemu se mentalne strukture adolescenata konstruiraju kao rezultat te interakcije. Teorija koju zastupa Piaget potakla je razvoj tehnika za poticanje razvijanja socijalne kognicije i socijalne kompetencije radi boljeg socijalnog prilagođavanja. I ekološko-kontekstualističke teorije usmjeravaju se na proučavanje razvoja pojedinca u njegovu okolinskom kontekstu i u međuzavisnosti utjecaja sistema koji ga okružuju. Najbliži pojedincu je mikrosistem (porodica, škola, vjerska zajednica, sportski tim) u kojem on razvija mnoge odnose koji se tokom vremena mijenjaju, kao što se mijenjaju i karakteristike tog sistema, pa i samog adolescenta. Osim mikrosistema, postoji i mezosistem (sistem odnosa između komponenti mikrosistema), egzosistem (socijalno okruženje u kojem adolescent živi i koje predstavlja udaljeniji okolinski utjecaj u (tom sistemu adolescent ne participira direktno već preko roditelja i škole), te makrosistem (kultura i subkultura u kojoj adolescent živi, taj sistem je stabilniji od drugih sistema).

U objašnjenju razvoja slike o sebi važne su i teorije socijalnog učenja prema kojima se ponašanje uči u interakciji s drugima (roditelji, braća i sestre, značajni drugi, u vrtiću i školi...). Bandura i Walters 1959. (prema Lacković-Grgin, 2005.) proučavali su socijalno učenje adolescenata. Bandura 1979. (prema Lacković-Grgin 2005.) govori da se ličnost bazira na očekivanjima za koja osoba vjeruje da drugi imaju od nje i na promišljanju da li su ta očekivanja razumna. Ako osoba misli da može uspjeti i da drugi misle da će uspjeti, to može imati snažan uticaj na ličnost. Takva očekivanja od sebe

ili vjerovanja u ono što možemo postići svojim zalaganjem Bandura naziva samo-uspjehnost. Vjerovanja utiču na ponašanje pojedinca. Ako vjerujemo da ćemo uspjeti, onda ćemo se više truditi. Ako se više trudimo, to pomaže uspjehu. Zauzvrat, samopouzdanje nam je veće. Ako drugi vide da smo uspješniji, oni će očekivati od nas uspjeh, tada nam mogu više pomagati da uspijemo. Ako vjerujemo da se ljudima sviđamo, pristupat ćemo im mnogo pozitivnije. Razvoj jake i pozitivne samo-uspjehnosti vrlo je važan jer o tome ovisi kako će osoba pristupiti i predstavljanju sebe (ponašanju). Ljudi koji su depresivni ne vjeruju da će bilo šta učiniti dobro. Ne vjeruju da ih ljudi vole. Njihovo ponašanje rezultira neuspjehom, a to nadalje ojačava njihova vjerovanja.

Prema Banduri slika o sebi je naučena. Razvija se iz načina na koji nas drugi tretiraju, uspjeha i/ili neuspjeha i naših mišljenja nakon tih iskustava. U adolescenciji, kada je razvoj identiteta naglašen, ta slika o sebi vrlo je važna. Ona određuje daljnja ponašanja i reakcije drugih ljudi. Taj proces u kojem vjerovanja, ponašanje i okolina utiču jedni na druge Bandura naziva *recipročni determinizam*.

3. SLIKA O SEBI I DELINKVENCIJA

Današnje razumijevanje fenomenologije maloljetničke delinkvencije jasno naglašava potrebu sveobuhvatnog pristupa u procjeni uzročnika takvog delinkventnog ponašanja. Etiološki faktori koji djeluju na mladu osobu, te koji idu u prilog razvoju poremećaja u ponašanju, odnosno "usmjeravaju" maloljetnika prema činjenju kaznenih djela brojni su. Faktori rizika i faktori zaštite interaktivno djeluju prilikom razvoja svakoga djeteta, te stvaraju određeni stepen opasnosti. Te faktore moguće je posmatrati na različitim

tazinama djetetova okruženja:

- individualna razina (individualna psihološka i biološka obilježja),
- razina neposrednog okruženja (porodica, škola, mjesto stanovanja)
- šire socijalno okruženje (lokalna zajednica, država...)

Wil i Rolleston (2004.) iz grupe kriminogenih potreba maloljetnih delinkvenata izdvajaju četiri najznačajnije (u literaturi poznate kao "velika četvorka rizičnih faktora"):

- maloljetnik nema kvalitetne odnose u porodici, te je bez adekvatnog nadzora; mlada osoba je odbačena, možda zlostavljana i u porodici nema kontrolu nad aktivnostima,
- prijatelji ili porodica maloljetnika ima iskustvo u činjenju krivičnih djela, te maloljetniku

nedostaju prijatelji koji učestvuju u normalnim prosocijalnim društvenim aktivnostima,

- prisutan je kolektivni neuspjeh,
- maloljetnik konzumira psihoaktivne tvari koje interferiraju sa normalnim funkcionisanjem maloljetnika.

Teorije socijalnog učenja važne su za razumijevanje nastanka i razvoja delinkventnog ponašanja. Istraživanja pokazuju da se mladi prije odlučuju za društveno neprihvatljivo ponašanje ako su ga imali prilike vidjeti i doživjeti u svojoj bližjoj okolini kao nešto što je najnormalnije, tj. na taj način uče se odgovarajućem ponašanju. Najčešće se takvo ponašanje uči u porodici (ako vide da je sasvim normalna pojava da u porodici postoje fizička razračunavanja, da ostali članovi porodice lažu, krađu, čine kaznena djela i sl.), u školi među vršnjacima i s ostalim bliskim osobama, ali i pod uticajem šire okoline, medija i sl. Društvene reakcije na delinkventno ponašanje mogu dovesti do stigmatizacije, koja negativno utiče na sliku o sebi i može odrediti daljnje ponašanje maloljetnika. Zato je važno da kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela svi uticaji za vrijeme trajanja mjere, ali i kasnije, budu usmjereni u cilju smanjenja stigmatizacije i njenih posljedica. Mladi počinitelji kaznenih djela u koje niko ne vjeruje da mogu uspjeti u životu, da mogu prestati s činjenjem kaznenih djela, da mogu učiniti male stvari da bi došli do posljedica vrlo vjerovatno će se pomiriti sa slikom koju okolina ima o njima i neće se ni truditi da uspiju. Nasuprot tome, neko ko je počinio kazneno djelo ili više kaznenih djela, ali ima podršku okoline da popravi svoje ponašanje, ljude koji vjeruju u njega i on to vidi, to mu imponuje, vrlo je vjerovatno da će se truditi da opravda vjerovanje okoline, a tada je i mogućnost za uspjeh izvjesna.

Istraživanja (Herak, Popović) pokazuju da realna ili nerealna slika o sebi ima veze sa delinkventnim ponašanjem. Što je negativnija evaluacija učenikove ličnosti od roditelja i nastavnika, to je vjerovatnije da će oni pokazati oblike ponašanja koji će voditi ka delinkvenciji. Osim toga, negativna slika o učeniku roditelja, nastavnika i vršnjaka utiče na to da isti sam mijenja sliku o sebi. U nekim slučajevima on nastoji da kritički ispita sebe, realno ocjeni svoje vrline i mane i nađe u sebi snage da prebrodi oblike ponašanja koji doprinose formiranju negativne slike o njemu kod drugih ljudi. U drugim slučajevima se dešava da učenici, koji su u osnovi imali pozitivnu sliku o sebi, pod uticajem negativne procjene njihove ličnosti od roditelja i nastavnika i sami formiraju negativnu sliku o sebi.

Ovo ne ide automatski nego je povezano sa velikim brojem drugih objektivnih i subjektivnih faktora. (Mandić, Tanacković, Tanacković, 1984.)

- U ovom razdoblju maloljetnici idu ka razvijanju svoje fizičke snage, a zbog višeznačno neizgrađene ličnosti posebno su podložni asocijalnom i antisocijalnom smjeru.

- Zbog toga maloljetnici imaju umanjenu pravnu i moralnu odgovornost.

- Stepen inteligencije također može da odredi ponašanje jer se procjenjuje da osobe slabije inteligencije ne mogu shvatiti nedopuštenost nekih postupaka i nedoličnost pobuda koje ih na to navode. Na osnovu iznesenog govori se o različitim razinama inteligencije kod delinkvenata i nedelinkvenata.

- Osobe čiju ličnost karakterišu emocionalna nestabilnost, razdražljivost, uznemirenost kao posljedica odbačenosti, inferiornosti i potištenosti, ljubomore i sličnog, ili se teže prilagođavaju društvenim prilikama, često dolaze u konfliktne a naposljetku i kriminalne djelatnosti.

4. ZAKLJUČAK

Novija istraživanja pokazuju da se prevenciji poremećaja u ponašanju mladih treba prići multidisciplinarno, interdisciplinarno i interinstitucionalno. Pravnik, socijalni radnik, pedagog, psiholog, defektolog, ako sami pristupaju ovom problemu, ovu pojavu najčešće sagledavaju jednostrano, što nikako ne može biti odgovarajući pristup.

U odgojno-obrazovnom sistemu uvesti sistem detekcije, procjene pojave i suočavanja sa njom, Reprezentativnim uzorkom se može vidjeti koliki je broj djece i mladih za koje stručnjaci procjenjuju da su rizičnog ponašanja ili žive u rizičnim uslovima ili postoje drugi rizični faktori zbog kojih bi im trebalo osigurati primjerenu pomoć, uključiti u primjerene programe odgoja, školovanja i sl.,

Zbog najrazličitijih aktivnosti u pedagoškim institucijama potrebno je postići dogovor oko primjerenih načina uočavanja, evidentiranja i praćenja pojave, kao i poduzimanja, primjereno potrebama, primjerenih intervencija te praćenja učinkovitosti kojima se na pojavu djeluje, kako multidisciplinarno tako i međuinstitucijskom saradnjom;

Usaglasiti postojeće kriterije za utvrđivanje pojave te evidentirati i kontinuirano pratiti pojavu poremećaja u ponašanju djece i mladih;

Inicirati nove i podržati postojeće naučno-istraživačke projekte usmjerene na istraživanje pojave i poremećaja u ponašanju djece i mladih i načine njezinog suzbijanja;

Provoditi preventivne programe u svrhu prepoznavanja modela dobre prakse;

Obezbjediti naučno praćenje pojave, a dobivene rezultate prosljediti nadležnim koji su zaduženi za donošenje programa prevencije poremećaja u ponašanju.

5. LITERATURA:

1. Bašić J., Hudina B., Koller-Trbović N., Žižak A., *Integralna metoda*. Zagreb: Alinea (1994).
2. Lacković – Grgin, K., *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap (1994).
3. Mandić, P., Tanacković, S., Tanacković, D., *Učeničeva slika o sebi i vaspitni rad u školi*. Sarajevo: Svetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (1984).
4. Miković, M., *Maloljetnička delikvencija i socijalni rad*. BiH: EDITIO CIVITAS (2004).
5. Majdak, M., *Disertacija: Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih delikvenata* Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada (2009).
6. Oljača, M. *Self koncept i razvoj*. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, Odsjek za pedagogiju (2001).